

*MÜQƏDDİMƏ***İsa Həbibbəyli**

AMEA-nın I vitse-prezidenti,

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik

4

1 (16) 2020

**Dünya ədəbiyyatı anlayışına Giriş
və «Dünya ədəbiyyatı» dərgisinin
xüsusi sayına müqəddimə**

Dünya ədəbiyyatı - yer kürəsində yaşayan bütün xalqların yaratdıqları seçilmiş ədəbiyyat deməkdir.

Dünya ədəbiyyatı - planetdə yaranan ən mükəmməl bədii əsərlərin ümumiləşdirilmiş külliyyatıdır.

Bundan başqa, dünya ədəbiyyatı anlayışı həm də böyük ədəbiyyatın ölçü vahididir. Hər hansı bir xalqın yazıçı və şairlərinin yaratdıqları bədii əsərlərin heç də hamısı deyil, ideya və sənətkarlıq cəhətdən ümummilli sərhədləri aşaraq, özündə milli və bəşəri dəyərləri vəhdətdə ifadə edən əsərlər dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə daxil olan və hamı tərəfindən qəbul olunan sənət örnəkləridir. Məsələn, Azərbaycan ədəbiyyatından Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”si, Məhəmməd Füzulinin lirikası və “Leyli və Məcnun” poeması, Mirzə Fətəli Axundzadənin “Müsyə Jordan və dərviş Məstəli şah” komediyası, Cəlil Məmmədquluzadənin “Ölülər” tragikomediyası, Hüseyn Cavidin “İblis” mənzum faciəsi, Məmməd Səid Ordubadinin “Qılınc və qələm” tarixi romanı, Səməd Vurğunun “Komsomol poeması” (adında ideoloji yönlü “komsomol” sözünün olmasına baxmayaraq – İ.H.), Rəsul Rzanın “Rənglər” şeirlər silsiləsi və başqa əsərlər Azərbaycan ədəbiyyatının dünya ədəbiyyatına verdiyi layiqli töhfələr hesab oluna bilər.

Fikrimcə, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları da dünya epos sənətinin şedevridir. Bizə görə dünyanın bütün dastanlarını tərəzinin bir gözünə və “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarını isə o biri gözünə qoysalar, Azərbaycan Oğuznaməsi ağır gələr. Əlbəttə, adını çəkdiyim əsərlər şərtidir. Müxtəlif baxış bucağından yanaşmaqla bu sərəya əlavələr də etmək, hətta yeni bir siyahı da tutmaq mümkündür. Ən vacib olanı bundan ibarətdir ki, Azərbaycan xalqı dünya ədəbiyyatı səviyyəsində düşünməyi və yazmağı bacaran xalqların sırasında ön mövqələrdə gedənlərin cərgəsindədir.

Məlum olduğu kimi, yer kürəsinin heç bir ölkəsində dünya ədəbiyyatına hansı yazıçıların və ya əsərlərin aid edildiyini müəyyənləşdirən, ictimaiyyətə elan edən konkret bir beynəlxalq qurum, yaxud ədəbiyyat cəmiyyəti yoxdur. Dünya ədəbiyyatına daxil edilmiş əsərlərin müəyyən edilməsində beynəlxalq ədəbi-elmi ictimaiyyətin ümumi ictimai rəyi ən əsas meyardır. Bununla belə, müxtəlif vaxtlarda dünya ədəbiyyatına daxil olan yazıçıları və ya bədii əsərləri müəyyən etmək üçün fərqli meyarlarla yanaşılmışdır. İlk növbədə dünya dillərinə ən çox tərcümə olunan əsərlərdən dünya ədəbiyyatı faktı kimi bəhs edilir. Yeri gəlmişkən, bildirmək istəyirəm ki, YUNESKO-nun son açıqlamalarına görə planetimizdə əsərlərinin xarici dillərə tərcümə edilməsi baxımından Vilyam Şekspir, Lev Tolstoy və Çingiz Aytmatov birincilik qazanmışdır. Rusiya alimləri Lev Tolstoyla Fyodr Dostoyevskini dünyanın ən çox oxuduğu yazıçılar sırasında görürlər. Xarici dillərə tərcümə edilmək baxımından Dante, Servantes, Viktor Hüqo, Gete, Mark Tven, Mixail Şoloxov, Ernest Heminquey və başqaları kimi dünya şöhrəti qazanmış yazıçıların da adları ilk onluqlara daxildir.

Bununla belə, hesab edirəm ki, dünya ədəbiyyatı miqyasında dəyərləndirilmək üçün bədii tərcümə əsas şərtlərdən biri olsa da, yeganə meyar hesab edilə bilməz. Xüsusən, XXI əsrdə ideoloji baryerlərin aradan qalxdığı bir zamanda tərcümə işinin geniş vüsət alması və bu işin həm də bir çox hallarda yazıçıların şəxsi maliyyə imkanları ilə də bağlı olması yalnız ən çox tərcümə olunmaq faktoru ilə dünya ədəbiyyatı səviyyəsində əsər yaratmış sənət adamlarından biri olmaq şansını qazanmaq mənasında qəbul olunmur. Çünki bədii əsərlərin xarici dilə daha çox tərcümə edilməsi ilə ən çox oxunan bədii əsər kimi qəbul edilməsi fərqli anlayışlardır. Fikrimcə, əsl dünya ədəbiyyatı nümunəsində ən çox xarici dilə tərcümə olunmaqla daha çox ölkədə oxunmaq meyarlarının hər ikisi vəhdət təşkil etməlidir.

Həm də yazıçı və şairlərin özləri tərəfindən deyil, hətta bəzən onların xəbərləri olmadan dünyanın ayrı-ayrı ölkələrindən edilmiş keyfiyyətli tərcümələr əsasında meydana çıxan nəşrlər və həmin kitablar haqqında formalaşan beynəlxalq elmi-ictimai rəy dünya ədəbiyyatı miqyasında qəbul olunan yazıçıları və ya bədii əsərləri təsbit etmək üçün ən əsas meyarlardır.

Fikrimcə, bu meyarlarla yanaşı, yazıçının bədii əsərdə öz ölkəsinin və mənsub olduğu xalqın taleyinin timsalında həm də planetin, yaxud yaxın talelərə malik olan bir çox başqa xalqların da ortaq problemlərini yüksək ideya-sənətkarlıq səviyyəsində əks etdirməsi, bütövlükdə cəmiyyətlə birlikdə insanı yenidən kəşf etməsi, irəliyə doğru inkişafa işıq salması yazıçını dünya ədəbiyyatı nümunəsi olan bədii əsər yazmaq səviyyəsinə çatdıra bilər. Hesab edirəm ki, hətta bunlar da

yazıçıların dünya ədəbiyyatı sferasında təmsil olunması üçün ən zəruri prinsiplər olsa da, tam yetərli deyildir. Bu məqamda bədii əsərin ideya-məzmun cəhətdən aktuallığı və müasirliyi ilə bir sırada həm də sənətkarlıq baxımından orijinallığı, yeniliyi də mühüm amillərdəndir. Nəticə olaraq belə demək olar ki, milli və bəşəri məzmunu malik olan, ideya cəhətdən aktualıq kəsb edən, sənətkarlıq baxımından yeni və orijinallığı ilə fərqlənən, xarici dillərə ən çox tərcümə edilən və nəhayət, həm də çox yayılıb oxunan bədii əsərlər dünya ədəbiyyatı faktıdır. Bura hökmən dünya ədəbi tənqidinin əsərə reaksiyasını da əlavə etmək lazımdır. Məhz bu cür yüksək meyarlar əsasında yazılmış bədii əsərlər dünya ədəbiyyatının şedevrləri hesab olunmağa layiqdir.

6
1 (16) 2020
Migel de Servantesin “Don Kixot” romanı, Aligyeri Dantenin “İlahi komediya”sı, Vilyam Şekspirin “Hamlet” faciəsi və sonetləri, Lev Tolstoyun “Anna Karenina”sı, Ernest Heminqeyin “Qoca və dəniz” povesti, Çingiz Aytmatovun “Gün var əsrə bərabər”, “Kassandra damğası” romanları dünya ədəbiyyatının klassik nümunələri kimi qəbul edilir. Fikrimcə, Azərbaycan ədəbiyyatından Nizami Gəncəvi və Məhəmməd Füzuli ilə yanaşı Mirzə Fətəli Axundzadənin, Cəlil Məmmədquluzadənin, Hüseyn Cavidin əsərlərindən seçmələr xarici dillərdə mükəmməl tərcümə olunarsa, dünya ədəbiyyatının şedevrləri sırasında layiqli yer tutmaq imkanlarını nümayiş etdirə bilərlər. Bu məqamda yada salmaq istəyirəm ki, hələ sovet hakimiyyəti illərində ölkəmizi çox da sevməyən, lakin keçmiş Sovetlər İttifaqı miqyasında özünəməxsus nüfuza malik olan yazıçı-tənqidçilərdən biri etiraf etməli olmuşdu ki, əgər Azərbaycan yazıçısı Cəlil Məmmədquluzadənin kiçik hekayələri Avropa dillərinə mükəmməl tərcümə olunarsa, Qərbin cild-cild romanlarını kölgədə qoya bilər. Fikrimcə, eyni sözləri Mirzə Fətəli Axundzadənin komediyaları haqqında da demək mümkündür.

Ədəbi-ictimai mühitdə Nobel mükafatına layiq görülmüş bədii əsərlərdən də dünya ədəbiyyatı faktı kimi bəhs etmək ənənəsi mövcuddur. Həqiqətən də, Nobel Komitəsinin sərt tələblərinə cavab verib, beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim olunan bədii əsərlərin bir çoxu dünya ədəbiyyatını yeni mövzular, müasir ideyalar və fərqli bədii obrazlarla zənginləşdirən əsərlərdir. Lakin Nobel mükafatına layiq görülmək mütləq mənada dünya ədəbiyyatı faktına çevrilmək kimi başa düşülə bilməz. Əlbəttə, tam təsadüfi yazıçıların Nobel mükafatı laureatı olmaları çətin məsələdir. Hər halda bu mükafatın laureatları olan yazıçılar və onların əsərləri hansısa keyfiyyətləri ilə fərqlənirlər. Ancaq Nobel mükafatına layiq görülmüş bədii əsərlərin heç də hamısından dünya ədəbiyyatı nümunəsi kimi danışmaq mümkün deyil. Xüsusən, son onilliklərdə Nobel mükafatı almış yazıçıların dünya ədəbi-ictimai mühiti tərəfindən birmənalı şəkildə qarşılanmaması, onlara münasibətdə tənqid notlarının meydana çıxması Nobel Komitəsi baxışı ilə dünya ədəbiyyatı meyarlarının üst-üstə düşmədiyi məqamların da olduğunu göstərməkdədir. Artıq dünya ədəbi-elmi fikrində Nobelüstü ədəbiyyat deyilən bir anlayış da formalaşmaqdadır. Lev Tolstoyun və ya Çingiz Aytmatovun Nobel mükafatı almamaları onların dünya ədəbiyyatının klassik bədii nümunələrinin müəllifi olmalarına heç cür və heç nə ilə mane olmur. Əksinə, Lev Tolstoyun “Anna Karenina” və ya “Hərb və Sülh”, hətta

“Hacı Murad”, yaxud da Çingiz Aytmatovun “Gün var əsrə bərabər”, “Kassandra damğası” romanları sözün əsl mənasında yüksək ideya-sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə görə əsl dünya miqyaslı böyük ədəbiyyat nümunələri kimi qəbul edilir.

Keçmiş Sovetlər İttifaqında dünya ədəbiyyatı anlayışına ideya-bədii meyarlar əsasında deyil, ideoloji prinsiplər əsasında yanaşılmışdır. Belə ki, sovet ədəbiyyatşünaslıq elmi kapitalizm sistemi ölkələrində yaranan ədəbiyyatı əsasən mürtəce burjua ədəbiyyatı hesab etdiyi üçün bu məkanda həmin örnəklərdən dünya ədəbiyyatı faktı kimi bəhs edilməsi mümkün ola bilməzdi. Məlum olduğu kimi, keçmiş SSRİ-də hər hansı bir kapitalist yazıçısının lap məşhur bir bədii əsəri haqqında müsbət fikir söyləmək düşmən cəbhəsinin ədəbiyyatını idealizə etmək hesab olunaraq damğalanılmışdır. Ona görə də Sovet hakimiyyəti illərində dünya ədəbiyyatı əvəzinə “SSRİ xalqları ədəbiyyatı” və ya “Sosialist ölkələrinin ədəbiyyatı” anlayışları formalaşdırılaraq ön mövqeyə çıxarılmışdı. Sovetlər İttifaqı dövründə ən yaxşı halda müxtəlif kapitalist ölkələrində yaşayıb-yaradan sosialist düşüncəli yazıçıların, kommunist və fəhlə partiyalarında təmsil olunan yaradıcı qüvvələrin bədii əsərləri dünya ədəbiyyatı faktı kimi təqdim olunmuşdur. Bu minvalla sovet dövrünün dünya ədəbiyyatı anlayışı Lui Araqon, Jorj Amadu, Pablo Neruda və bu kimi başqa yazıçıların yazdıqları əsərlərdən uzağa gedə bilməmişdir. Sovetlər İttifaqında yaşayıb, Nobel mükafatı laureatı adını qazanmağa nail ola bilmiş yazıçılar isə əksər hallarda “antisovet” adı ilə ideoloji cəhətdən sərt təqiblərə məruz qalaraq ölkədən uzaqlaşdırılmışdır. Beləliklə, sovet ideoloji sistemi müttəfiq respublikalarda yaşayıb-yaratmış yazıçıların dünya ədəbiyyatına doğru yollarını bağlamışdır. Uzun bir dövr ərzində, xüsusən 1917-1953-cü illərdə, şəxsiyyət-pərəstiş dövründə bir qədər fərqli düşünən və ya sovet həyat tərzini təbliğ etməyən yazıçılar təqib olunmuş, repressiyaya məruz qalmış, sürgün edilmişlər. Ölkədə ideoloji xarakterli ədəbiyyatın yaradılması dövlət səviyyəsinə tələb edilmiş və müdafiə olunmuşdur. Yalnız Sovetlər İttifaqının rəhbəri İosif Stalinin vəfatından sonra (1953) sovet ədəbiyyatının vahid yaradıcılıq metodu olan sosialist realizminin müəyyən etdiyi ideoloji buxovlar tədricən sındırılmış, ədəbiyyat, ictimai fikir xeyli dərəcədə azad nəfəs almaq imkanı qazanmışdır. Mixail Şoloxovdan başqa dünyanın diqqətini cəlb etmiş və Nobel mükafatına layiq görülmüş digər rus sovet yazıçılarının hamısı, Aleksandr Soljenitsın, Boris Pasternak, İosif Brodskinin əsərləri İosif Stalinin vəfatından sonrakı yeni tarixi mərhələdə meydana çıxsada, dövlət səviyyəsində qəbul edilməmiş, nəticədə həmin yazıçılar yenə də ölkəni tərk etmək, mühacirətdə yaşayıb-yaratmaq məcburiyyətində qalmışdılar.

Bütün bunlara baxmayaraq, sovet ideoloji sisteminin ən çətin dövrlərində də Sovetlər İttifaqına daxil olan müttəfiq respublikalarda, o cümlədən Azərbaycanda əsl bədii ədəbiyyat nümunələri yaradılmışdır. Azərbaycan sovet yazıçılarının birinci nəsli sosialist ideologiyasını tənqid etmədən, ona qarşı çıxmada, zahiri fon kimi sovet quruluşuna bəzi istinadlar etməklə həyat həqiqətlərini, yeni insanın mənəvi dünyasını, ölkədəki bəzi ziddiyyətli məqamları təsvir etməyin yollarını tapmışlar. Süleyman Rəhimovun “Saçlı”, Mir Cəlalın “Bir gəncin manifesti”, Əli Vəliyevin “Budağın xatirələri”, Əbülhəsənin “Yoxuşlar” və sair kimi əsərlərdə həyat

həqiqətlərinin yeri və rolu mövcud ideologiyanın payından qat-qat çox idi.

İosif Stalinin vəfatından sonra baş vermiş “Xruşov mülayimləşməsi” mərhələsi ədəbiyyat və incəsənətdə xəlqilik amilinin qüvvətləndirilməsinə yol açmışdır. XX əsrin əllinci illərinin ikinci yarısından etibarən ədəbiyyat aləminə gəlmiş yeni ədəbi nəsil: Bəxtiyar Vahabzadə, İsmayıl Şıxlı, İsa Hüseynov, Hüseyn İbrahimov, Məmməd Araz, Xəlil Rza Ulutürk və başqaları həyat nəfəsli, vətəndaşlıq kəsəri olan yeni tipli ədəbiyyat yaratmağa nail ola bilmişlər. XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir və başqa molla-nəsrəddinçilərlə özlərindən sonra ədəbiyyata yeni bir dalğa kimi gəlmiş altmışıncılar arasında formalaşmış bu dövrün “ara nəsil yazıçıları” adlandırdığımız istedadlı ədəbi qüvvələrin yaradıcılığı ilə sosialist realizmi yaradıcılıq metodunun tilsimi sınağa başlamışdır. Nəhayət, Azərbaycan altmışıncıları Anar, Elçin, Əli Kərim, Fikrət Qoca, Sabir Əhmədov, Cabir Novruz, İsi Məlikzadə, İsa İsmayılzadə, Ələkbər Salahzadə və digərləri sosialist realizmi ilə bir araya sığmayan, həyata təftişçi münasibət ifadə edən, insanı mənəvi dünyasındakı ziddiyyətləri ilə bir yerdə canlandıran, xalqın milli mənafeələrinə cavab verən tam yeni tipli ədəbiyyat yaratmaq missiyasını uğurla həyata keçirmişlər. Eyni proses Sovetlər İttifaqının digər müttəfiq respublikalarında da getmiş, möhtəşəm bir “altmışıncılar” ordusu ədəbiyyatda söz sahibinə çevrilmişdir. Məhz bundan sonra sovet ideologiyasının sərt tələblərindən əsasən yaxa qurtarmış ədəbiyyatın dünya ədəbiyyatına doğru yolu açılmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatı 1960-1980-ci illərdə əsasən ümummilliyet problemlərinin həllini ön mövqeyə çəkmiş, milli-azadlıq uğrunda mübarizənin əsas hərəkətverici qüvvələrindən biri olmuşdur. Ölkəmizdə müstəqil dövlətçiliyin 1991-ci ildə yenidən bərpa olunmasında əlli-altmışıncı illərdə ədəbiyyata gələn ədəbi nəsillərin əsl vətəndaşlıq ruhunda yazılmış bədii əsərlərinin mühüm rolu olmuşdur.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı çoxmetodlu ədəbiyyat olub, milli-mənəvi dəyərlərlə bəşəri meyarların vahid ədəbi axarında yaranıb inkişaf edən ədəbiyyatdır. Yeni tarixi epoxanın ədəbiyyatında ölkə və xalq maraqlarının aparıcı olması şərti ilə dünyada gedən proseslərin də əks-sədası aydın surətdə eşidilməkdədir. Azərbaycan yazıçıları dünya ədəbi proseslərinin işığında milli ədəbiyyatın ən müasir örnəklərini yaratmaqda davam edirlər. Çoxmetodlu ədəbiyyat epoxasının başlanması müasir dövrdə dünya ədəbiyyatında mövcud olan neorealizm, modernizm, postmodernizm, dekadentizm, magik realizm kimi ədəbi cərəyanların Azərbaycanda da formalaşması ilə nəticələnmişdir. Çoxmetodlu ədəbiyyatın meydana çıxması Azərbaycan yazıçılarına müstəqillik işığında milli ədəbiyyatın müasir örnəklərinin yaradılmasına geniş imkan açır. Ölkə ədəbi prosesi ilə dünya ədəbiyyatında baş verən hadisələrin qarşılıqlı inteqrasiyası ilk növbədə xalqın və eyni zamanda, geniş mənada dövrün, zamanın müasir tələbləri səsleşən ədəbiyyatı doğurmaqda davam edir. İdeoloji buxovlardan xilas olmuş və ümummilliyet meyarları üstündə köklənmiş müstəqillik dövrünün çoxmetodlu Azərbaycan ədəbiyyatı hazırkı yeni tarixi şəraitdə həm də dünya ədəbi prosesinin içərisində inkişaf edir. Əlbəttə, dünya ədəbiyyatında gedən proseslərin hamısına eyni dərəcədə heyranlıqla baxıb, onları olduğu kimi qəbul etmək milli ədəbiyyatın inkişafı üçün məqbul yol

deyildir. Azərbaycan ədəbiyyatının çoxəsrlik davamlı ənənələrini yaradıcı şəkildə inkişaf etdirmək və dövlət müstəqilliyi dövrünün müasir çağırışlarını əsas kimi qəbul etməklə və eyni zamanda dünya ədəbiyyatında baş verən dəyişmələri nəzərə almaqla milli ədəbiyyatın həm ölkədə qəbul olunan, həm də dünyaya çıxarılan qiymətli örnəklərini yaratmaq mümkündür. Müşahidələr göstərir ki, müasir dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatında milli maraqların ön mövqeyə çıxarılması ilə dünya ədəbi prosesindən yaradıcı istifadə əsasında yeni tarixi epoxanın ədəbiyyatını yaratmaq tendensiyası inkişaf etməkdədir. Bu isə öz növbəsində ölkəmizdə dünya ədəbiyyatının “Azərbaycan brendi”nin yaradılmasını zamanın tələbinə çevirmişdir. Buna görə ki, dövlət müstəqilliyi dövründə meydana çıxmış və istedadla yazılmış bir çox Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin ən yaxşılarını həm də müasir mərhələdə dünya ədəbiyyatı məkanına daxil ola bilən əsərlər sırasına qəbul etmək olar. Ayrıca qeyd etməyi lazım bilirəm ki, müəyyən nüanslar gözlənilməklə Şərti Sovetlər İttifaqı dövründə Moskvada çap olunmuş “Roman-qazeta”, “Noviy mir” jurnalları ilə birlikdə “İnostrannaya literatura” jurnalı da SSRİ-nin hüdudlarından kənar, xarici ölkələrdə də əsl böyük ədəbiyyatı nəşr edib yayın ciddi mətbuat orqanları kimi qəbul edilmişdir. Hər halda Moskvada rus dilində çıxan “İnostrannaya literatura” jurnalında, Bakıda Azərbaycan dilində çap edilən “Dünya ədəbiyyatı” dərgisində və digər vasitələrlə oxuduğum xarici ölkə yazıçılarının, qonşu ölkələrin ədiblərinin əsərləri ilə müqayisədə Azərbaycan ədəbiyyatında da həmin əsərlərin ən yaxşısı ilə səsleşən və bəzən də irəli gedən bədii əsərlərin yarandığını görməmək mümkün deyildir. Əgər dünyada gedən ən müasir ədəbiyyat axınlarını ciddi surətdə izləyib, ədəbi ictimaiyyət arasında və oxucu mühitində dünya ədəbiyyatı təsəvvürləri yaratmaq missiyasını məsuliyyətlə həyata keçirən, ölkədə və xaricdə hamı tərəfindən qəbul edilən “İnostrannaya literatura” jurnalında çap edilən bədii əsərləri şərti də olsa meyar kimi qəbul etsək, onda Azərbaycan ədəbiyyatında da ideya-bədii keyfiyyətləri etibarilə həmin əsərlərlə tərəfmüqabil ola biləcək əsl sənət nümunələrinin yarandığını çəkinmədən demək mümkündür. Fikrimcə, XX əsrin səksəninci illərində meydana çıxmış Yusif Səmədoğlunun “Qətl günü” romanının, müstəqillik mərhələsində yaranmış Anarın “Ağ qoç, qara Qoç”, “Göz muncuğu”, Elçinin “Baş” romanlarının “İnostrannaya literatura”nın təqdim etdiyi meyarlardan kənar qalmadığını, bəzən isə bir qədər də fərqli və yüksək xüsusiyyətləri ilə seçildiyini etiraf etməliyik. Azərbaycan ədəbiyyatının müasir simasını müəyyən edən bu romanlar XX-XXI əsrlər dünyəvi romançılığının da ən yaxşı nümunələrindəndir. Heç şübhəsiz, yeni ədəbi nəsillərin sıralarında da xalqımızın milli mənafehinə, müstəqil dövlətçilik ideallarına xidmət edən böyük ədəbiyyat yaratmaqla, həm də bəşəri düşüncəyə malik və yüksək sənətkarlıq nümunəsi olan əsərlərə imza atan istedadlı yaradıcı qüvvələr yetişməkdədir. Deməli, artıq coğrafi mənada böyük ədəbiyyatın dünya ədəbiyyatına doğru yolundakı maneələr və sərhədlər aradan qalxmışdır. Ədəbi proses baxımından da milli ədəbiyyatlarla dünya ədəbiyyatında gedən proseslər arasında qarşılıqlı əlaqələr formalaşmaqdadır. İnformasiya cəmiyyətinin yaratdığı virtual məkanın, sosial şəbəkə ədəbiyyatının sərhədləri maneəsiz aşılıb keçmək imkanları ölkə ədəbiyyatları ilə dünyada baş verən

ədəbi proseslərin təbii bir əlaqəsini de-fakto meydana çıxarmışdır. Qarşıda duran əsas vəzifə milli maraqlara və ölkə dəyərlərinə uğurla xidmət edən və dünyada gedən proseslərlə səsleşən kamil sənət əsərləri yaratmaqdan ibarətdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, əsl milli ədəbiyyat yaratmadan bəşəri əsərlər meydana qoymaq mümkün deyildir. Bu məqamda milli düşüncə ilə millətçi anlayışını bir-birindən ayırmağı bacarmaq lazımdır. Əsl milli ədəbiyyat özü özlüyündə bəşəri ədəbiyyatın üzvi tərkib hissəsidir. Millətçi ədəbiyyat isə ədəbiyyatın ali məqsədlərinə zidd olan, zərbə vuran, xalqı fəlakətə aparan, geri çəkən antiədəbiyyatdan başqa bir şey deyildir. Bəşəri ədəbiyyatın ayrılmaz tərkib hissəsi olmaq hüququ qazanan əsl milli ədəbiyyat dünya ədəbiyyatı faktıdır. Hesab edirəm ki, hazırda müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı bəşəri ədəbiyyatın üzvi tərkib hissəsinə çevrilən milli və dünyəvi bədii əsərlərlə dünya ədəbiyyatına doğru şərəfli və məsuliyyətli bir yol gedir.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin orqanı olan “Dünya ədəbiyyatı” dərgisi Azərbaycanda dünya ədəbiyyatında gedən prosesləri izləməyə şərait yaratmaq və müasir dünyada yaradılan əsl ədəbiyyat şedevrlərini xalqımıza çatdırmaq missiyasını şərəflə həyata keçirir. “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin dünyanın bir çox ölkələrinin - Ukrayna, Rusiya, İran, Oman, İngiltərə, Moldova, Türkiyə - ədəbiyyatına həsr edilmiş xüsusi saylarının nəşr olunması ayrı-ayrı ölkələrin ədəbiyyatlarında baş verən ədəbi prosesləri, yeniləşmə meyllərini tam halda, obyektiv ədəbi mənzərəsi ilə dərk etməyə xidmət göstərir. Bu, müasir dövrün ədəbi təcrübələrini, eksperimentlərini və reallıqlarını aydın surətdə müşahidə etmək üçün olduqca faydalı bir əməli işdir.

Xüsusən “Dünya ədəbiyyatı” dərgisində, uzun illər ərzində diqqətdən kənar qalmış Asiya xalqlarının ədəbiyyatının və Şərq ədəbiyyatının tərcümə edilməsinə və təqdim olunmasına ciddi fikir verilməsi dünya ədəbiyyatı anlayışının birtərəfli qaydada yalnız Qərb ədəbiyyatından ibarət olmasına dair yanlış təsəvvürlərin aradan qaldırılmasına aydınlıq gətirir. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Qərb ədəbiyyatının tədqiq edilməsi ilə məşğul olan “Dünya ədəbiyyatı və komparativistika” şöbəsi ilə yanaşı, “Azərbaycan-Asiya ədəbi əlaqələri” şöbəsinin yaradılması və fəaliyyətinə dəstək verilməsi, qısa müddətdə əldə etdiyi uğurlar da ədəbi əlaqələrə münasibətdəki həmin birtərəfli yanaşmanın elmi fikrin gündəliyindən çıxarılmasına zəmanət verir.

Bundan başqa, “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin konkret bir janra həsr edilmiş xüsusi sayları dünya ədəbiyyatında, ayrı-ayrı ölkələrdə həmin istiqamət üzrə mövcud ədəbi ənənəni və müasir inkişaf səviyyəsini əyani şəkildə təsəvvür etməyə imkan yaradır. Bu baxımdan “Dünya ədəbiyyatı” dərgisində 2017-2018-ci illərdə “Dünya dramaturgiyası”na və “Serbiya poeziyası”na həsr edilmiş xüsusi buraxılışlar elmi-ədəbi mühitdə rəğbətlə qarşılanmışdır. “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin 2019-cu ildə Türkiyə hekayəçiliyinə həsr edilmiş xüsusi sayı Qərblə Şərqin qovşağında inkişaf edən türk hekayəçiliyində baş vermiş təkamül proseslərini izləməyə kömək edir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri, Xalq yazıçısı Anarın “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin “Türkiyə-Hekayə” sayına yazdığı “Tərcümə - ədəbiyyatlar

arasında körpüdür” adlı təqdimatında deyildi ki, “şübhəsiz, dərginin bu sayı ədəbiyyatlarımız arasında əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə səbəb olacaqdır”¹. Eyni zamanda, Türkiyə hekayələri sayı Azərbaycan yazıçıları üçün türk hekayəçiliyinin dərslərini daha əyani surətdə öyrənmək üçün qapı açır.

“Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin dünya ədəbiyyatında esse janrına həsr edilmiş xüsusi sayı da Azərbaycan yazıçılarına özünəməxsus ideya-sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə malik olan bu janrın ayrı-ayrı xalqların ədəbiyyatlarındakı təzahür formalarını təcrübədən keçirmək üçün şansıdır. İnanırıq ki, son illərdə Azərbaycan ədəbiyyatında yenidən inkişafa başlamış esse janrının forma və məzmunca yaradıcı şəkildə yeniləşdirilməsində “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin esse sayı təsirsiz qalmayacaqdır.

Ayrı-ayrı xalqların ədəbiyyatları ilə Azərbaycan ədəbiyyatı arasında möhkəm və etibarlı bir sənət körpüsü olmaq funksiyasını da “Dünya ədəbiyyatı” dərgisi böyük məsuliyyətlə yerinə yetirir. Bu dərgi Azərbaycanda dünya ədəbiyyatına açılmış geniş və işıqlı bir ədəbiyyat pəncərəsi kimi ölkəmizdə ədəbi mühitin zənginləşdirilməsinə əhəmiyyətli töhfələr verir. “Dünya ədəbiyyatı” dünyanın ən mühüm ədəbi yeniliklərinə, böyük ədəbiyyat hadisələrinə işıq salan ədəbiyyat dərgisi kimi də çox faydalı iş görür. Bütün bunlar isə nəticə etibarilə dünya ədəbiyyatının təcrübələrindən yaradıcı şəkildə istifadə etməklə milli ədəbiyyatın daha da inkişaf etdirilməsinə, böyük magistral yollara çıxmasına təkan verir.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun birgə layihəsi kimi çapa hazırlanmış bu say ümumiyyətlə ölkəmizin yazıçılar təşkilatı ilə akademik ədəbiyyatşünaslıq qurumunun qarşılıqlı əməkdaşlığının nə qədər səmərəli olduğunu əyani şəkildə nümayiş etdirir. Aşkar surətdə görmək mümkündür ki, bu əməkdaşlıq qarşılıqlı surətdə həm ədəbi prosesin və ədəbiyyatın, həm də tənqid və ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafına uğurla xidmət edir. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda 2014-cü ildən etibarən keçirilən, bu il yeddincisinə hazırladığımız “Ədəbi proses” yaradıcılıq müşavirələrində Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və ədəbi orqanlarının rəhbərlərinin, yaradıcı əməkdaşlarının iştirakı və müzakirələrdəki çıxışları canlı elmi-ədəbi diskussiyalar əsasında yaradıcılıq proseslərinin daha da inkişaf etdirilməsinə təkan verir. Yazıçılar Birliyində keçirilən əksər yubiley tədbirlərində və yeni nəşr olunmuş kitabların təqdimat mərasimlərində, habelə imza günlərində Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşları məruzəçi, rəyçi, müəllif qismində tərəfmüqabil kimi təmsil olunurlar. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin ədəbi orqanı olan “Ədəbiyyat qəzeti”, demək olar ki, hər sayında Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşlarının məqalələrini çap etməklə ədəbi prosesin elmi-nəzəri səviyyədə qiymətləndirilməsinə nail olmaqla bərabər, həm də öz növbəsində, ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişaf etdirilməsinə, ayrı-ayrı tənqidçi və ədəbiyyatşünasların kökdən düşməməsinə şərait yaradır. Bundan başqa, “Ədəbiyyat qəzeti”nin “Ədəbi proses – 2018” yaradıcılıq müşavirəsinin materiallarını özünün xüsusi buraxılışında tam

1 Anar. Tərcümə – ədəbiyyatlar arasında körpüdür. Bax.: “Dünya ədəbiyyatı”, 2019, №1, səh.5

halda dərc edib geniş ictimaiyyətə çatdırması mühüm elmi-ədəbi hadisə kimi tarixə çevrilmişdir.

“Ədəbiyyat qəzeti”nin Ədəbiyyat İnstitutunda illərdən bəri keçirilməkdə davam edən “Fizika və lirika” konfransının materiallarını davamlı şəkildə işıqlandırması da bu dünya miqyaslı orijinal layihənin genişləndirilməsinə müsbət təsir göstərir. “Azərbaycan” jurnalının Ədəbiyyat İnstitutu əməkdaşlarının iştirakı ilə müştərək təşkil etdiyi dəyirmi stol müzakirələri də ədəbi prosesin irəliyə doğru inkişafında öz sözünü deyir. Bu yaxınlarda Ədəbiyyat İnstitutu ilə “Azərbaycan” jurnalının birgə layihəsi kimi keçirilmiş “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi cərəyanlar” elmi seminarı hər iki qurumun ölkə üzrə ədəbi-elmi proseslərin nəzəri səviyyəsinin yüksəldilməsinə dəstəyinin ifadəsidir. “Azərbaycan” jurnalı yeni tarixi epoxanın ədəbi cərəyanlarına həsr olunmuş elmi seminarın tam stenoqramını çap etməklə, ilk növbədə, demokratik dövlətçilik sistemində ədəbi fikrin vahid yaradıcılıq metodundan çoxmetodlu ədəbiyyata doğru inkişafı prosesini yazıçıların diqqətinə çatdırmaq vəzifəsini yerinə yetirir. Ədəbi cərəyanlar seminarının materiallarının “Azərbaycan” jurnalında çap edilməsi həm də ədəbiyyatşünaslıq elmimizdə nisbətən az öyrənilmiş bu mühüm nəzəri istiqaməti aktual problem kimi elmi fikrin gündəliyinə çatdırır.

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi arasındakı əməkdaşlıq əlaqələri müasir mərhələdə Azərbaycan ədəbiyyatının və ədəbiyyatşünaslıq elminin üfüqlərinin daha da genişləndirilməsinə yeni bir meydan açan əhəmiyyətli yaradıcılıq platformasıdır. Mövcud əlaqələr “Dünya ədəbiyyatı” dərgisində gedən materialların elmi səviyyəsinin daha da artırılmasına, təqdimatların elmiliyinin təmin olunmasına, əsərləri təqdim edilən yazıçı və şairlər haqqında dəqiq informasiyaların əldə edilməsinə kömək edir. Ədəbiyyat İnstitutu baxımından isə “Dünya ədəbiyyatı” dərgisi dünya ədəbiyyatında baş verən yenilik və dəyişilmələri, yeni ədəbiyyat təcrübələrini araşdırıb öyrənmək və istifadə etmək üçün əhəmiyyətli bir mənbədir. Çünki hazırda Ədəbiyyat İnstitutunda fəaliyyət göstərən “Dünya ədəbiyyatı və komparativistika”, “Azərbaycan-Asiya ədəbi əlaqələri”, “Türk xalqları ədəbiyyatı”, “Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan ədəbi əlaqələri” şöbələrinin fəaliyyəti Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin və “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin işi ilə üzvü surətdə əlaqədardır. Əslində Ədəbiyyat İnstitutundakı ədəbi əlaqələri tədqiq edib öyrənən elmi-tədqiqat şöbələri ilə Mərkəzin funksiyaları bir-birini tamamlayır.

Həm Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, həm də Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi üçün əhəmiyyətli olduğu nəzərə alınaraq, 12 aprel 2018-ci il tarixdə bu iki qurum arasında qarşılıqlı əməkdaşlığa dair müqavilə imzalanmışdır. Artıq müqavilənin bağlanmasıdan ötən qısa müddət ərzində Ədəbiyyat İnstitutu ilə Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi bir sıra ortaq layihələr həyata keçirmişlər. Azərbaycanda keçirilmiş Moldova Ədəbiyyatı Günlərinin Ədəbiyyat İnstitutunda davam etdirilməsi, Moldovada çap olunan Azərbaycan nəsr antologiyasında akademik İsa Həbibbəylinin “Poeziya ölkəsində bədii nəsr” adlı məqaləsinin çap olunması bu sahəni öyrənən alimlərin diqqətini son illərdə az qala unudulmaqda

olan Azərbaycan və Moldova-Rumıniya ədəbi əlaqələrinə yönəlmişdir.

Moldova Elmlər Akademiyasının Ədəbiyyat İnstitutu ilə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu arasında bağlanmış əməkdaşlıq müqaviləsi də Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi ilə əməkdaşlığın fonunda gerçəkləşdirilmişdir. Bundan başqa, “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin İran, Oman, Moldova ədəbiyyatlarına həsr edilmiş xüsusi saylarının hazırlanmasında, adları çəkilən ölkələrdəki bədii əsərlərin Azərbaycan dilinə tərcümə olunmasında, dərginin həmin özəl saylarının təqdimat mərasimlərinin keçirilməsində də Ədəbiyyat İnstitutu mühüm tərəfdaş qismində təmsil olunmuşdur. Eyni zamanda, Ədəbiyyat İnstitutunda ənənəvi olaraq keçirilən “Ədəbi proses” yaradıcılıq müşavirələrindəki ədəbi əlaqələrə dair elmi məruzələr üçün də İnstitutun kitabxanasına ardıcıl şəkildə daxil olan “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin materialları əhəmiyyətli mənbə funksiyasını yerinə yetirir.

Qarşıda isə daha geniş miqyasa malik ortaq elmi-ədəbi layihələr dayanır. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Azərbaycan Yazıçılar Birliyi ilə birlikdə keçirməyi nəzərdə tutduğu ədəbi əlaqələrə dair yaradıcılıq müşavirəsində Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi əsas icraçılardan biri olacaqdır.

“Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin oxuculara təqdim edilən qarşınızdakı sayı Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin qarşılıqlı əməkdaşlığının növbəti bir səhifəsidir. Jurnalda Ədəbiyyat İnstitutunun müxtəlif şöbələrində çalışan tədqiqatçıların dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində yaranan ədəbiyyat və dünya ədəbiyyatının görkəmli simaları haqqında elmi məqalələri verilmişdir. Bu, Ədəbiyyat İnstitutu tədqiqatçılarının təmsalında bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı elminin dünya ədəbiyyatına baxışlarını təqdim edən məqalələr toplusudur. Dünya ədəbiyyatını mütərəqqi və mürtəcə deyə iki qütbə ayırmış sovet ədəbiyyatşünaslığından fərqli olaraq, “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin bir sayında ədəbiyyatşünaslarımız yer kürəsinin müxtəlif guşələrində yaranmış ədəbiyyata, onların müəllifləri olan yazıçı və şairlərin yaradıcılığına dövlət müstəqilliyi ideallarının işığında obyektiv elmi qiymət vermişlər. Bundan başqa, dərgidə, dünya ədəbiyyatı adı altında, keçmiş ənənədə olduğu kimi, yalnız Qərb ədəbiyyatı deyil, Asiya və Afrika xalqlarının ədəbiyyatlarının da təhlil edilib dəyərləndirilməsi təmin edilmişdir. Təqdim olunan materiallarda imkan daxilində haqqında söz açılan xalqların ədəbiyyatlarının Azərbaycan ədəbi-elmi fikri ilə əlaqələrinə dair məlumatlara və müqayisəli təhlillərə də münasib yer ayrılmışdır.

Ədəbiyyat İnstitutu əməkdaşlarının “Dünya ədəbiyyatı” dərgisində elmi məqalələrlə yanaşı, həm də orijinaldan edilmiş bədii tərcümələrlə çıxış etmələri də cəlbedici və əhəmiyyətli hadisədir. Bu, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda 2016-cı ildə təsis edilmiş “Ədəbiyyatşünaslıq+” Yaradıcılıq Birliyinin işığında elmi-tədqiqat mühitində canlanmaqda olan bədii yaradıcılıq proseslərinin “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinə gəlib çıxmış daha bir səhifəsidir.

Beləliklə, “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin bir sayı bütünlüklə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu əməkdaşlarının elmi məqalələrinə və tərcümələrinə həsr edilmişdir. “Ədəbiyyat qəzeti” Ədəbiyyat İnstitutunda 2019-cu ildə keçirilən “Ədəbi proses” yaradıcılıq müşavirəsinin materiallarını tam halda xüsusi buraxılış

14
1 (16) 2020

olaraq çap etməklə qəzet dünyasında tarixə çevrilən ilk addım atdığı kimi, “Dünya ədəbiyyatı” dərgisi də bu İnstitutun əməkdaşlarının ayrı-ayrı ölkələrin ədəbiyyatına dair apardıqları tədqiqatların nəticəsi olan elmi məqalələrinə özünün bir sayını bütünlüklə həsr etməklə ədəbi jurnallar içərisində birincilik qazanmışdır. Qeyd etməyi lazım bilərəm ki, “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin Ədəbiyyat İnstitutu əməkdaşlarının elmi məqalələrindən və tərcümələrindən ibarət xüsusi buraxılışını nəşr edib ictimaiyyətə çatdırması mahiyyət etibarilə ölkə miqyaslı mühüm elmi-ədəbi hadisədir. Bu, həmçinin Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin, onun üzvi tərkib hissəsi olan Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin, habelə “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin olduğu kimi, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun da tarixinin əhəmiyyətli və unudulmaz səhifəsidir. Son nəticədə isə “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə ortaq layihəsi kimi təqdim olunan xüsusi buraxılışı Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq elminin də, ədəbiyyatın da inkişaf etdirilməsinə xidmətin əməli ifadəsidir.

Azərbaycan ədəbiyyatının və ədəbiyyatşünaslıq elminin, ədəbi-elmi əlaqələrin inkişafı üçün mühüm əhəmiyyətə malik “Dünya ədəbiyyatı” dərgisinin Ədəbiyyat İnstitutu ilə ortaq sayı kimi xüsusi buraxılışının nəşrinə göstərilən diqqətə görə Yazıçılar Birliyinin sədri, Xalq yazıçısı Anara, Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin rəhbəri, istedadlı şair və tərcüməçi Səlim Babullaogluna, bu sayın hazırlanmasında xüsusi zəhməti olan dərginin baş redaktoru Seyfəddin Hüseynliyə kollektivimiz adından dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Azərbaycan ədəbiyyatı dünya ədəbiyyatı meridianlarında böyük ədəbiyyat uğrunda mübarizədə özünün şərəfli və məsuliyyətli yolunu uğurla davam etdirir. Ölkəmizin ədəbiyyatşünaslıq elmi, o cümlədən Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda çalışan ədəbiyyat haqqında elmin professional tədqiqatçıları ədəbiyyatımızın daha geniş üfüqlərə doğru inkişaf etdirilməsinə dəstək verməyi və bələdçi olmağı özlərinin borcu və əsas vəzifələri hesab edirlər.

25 mart 2020-ci il